

معرفی کتاب‌های «اشاره»

مجموعه گفت‌وگوهایی
با آقای دکتر علی اصغر فانی
وزیر اسبق آموزش و پرورش

● هوشنگ غلامی*

معرفی کتاب

اشاره

تاریخ شفاهی، در بیان و تشریح خاطرات، مخاطرات و تأملات افراد متصدی در هر عرصه‌ای و همچنین روشنگری و آگاهی بخشی و ترسیم تصویری شفاف از مسائل و مشکلات و بحران‌ها و موفقیت‌ها و شکست‌ها در هر دوره‌ای، اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد. در این ارتباط، تاریخ شفاهی آموزش و پرورش ایران، نیز به‌نوبه خود، ارزش و شأن خاصی را دارا است. تاکنون در زمینه ثبت و ضبط تاریخ شفاهی آموزش و پرورش بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، از زبان و بیان مسئولین و متصدیان اصلی این نهاد مهم و سرنوشت‌ساز کشور، اثر و مجموعه‌ای در خور، تولید و منتشر نشده بود. به‌تازگی از انتشارات عابد، کتاب ۷ جلدی «اشاره» را که شامل گفت‌وگوی مفصل و تشریحی جمعی از کارشناسان و صاحب‌نظران و پیشکسوتان عرصه تعلیم و تربیت است، با دکتر علی اصغر فانی وزیر سابق آموزش و پرورش، منتشر کرده است.

کارشناسان و همچنین همکاران دوره وزارت دکتر علی اصغر فانی، طی ۳۰ جلسه نشست (که هر نشست نیز حدود ۴ ساعت بوده است)، در یک گفت‌وگو و مباحثه صریح و صادقانه، خاطرات، تلاش‌ها، مسائل و مشکلات، دستاوردها و نقاط قوت و ضعف دوران خدمت وی به‌ویژه در دوره تصدی وزارت و معاونت‌های مختلف آن را تحلیل کرده‌اند. جالب این است که مطالب این کتاب هفت‌جلدی، در مجموع در ۲ هزار و ۲۷۱ صفحه ارائه می‌شود، هرچند عنوان این اثر و مجموعه «اشاره» است!

سابقه تدریس دکتر علی اصغر فانی به سال ۱۳۴۹ (سن ۱۵ سالگی) در یکی از مدارس جنوب تهران، برمی‌گردد.

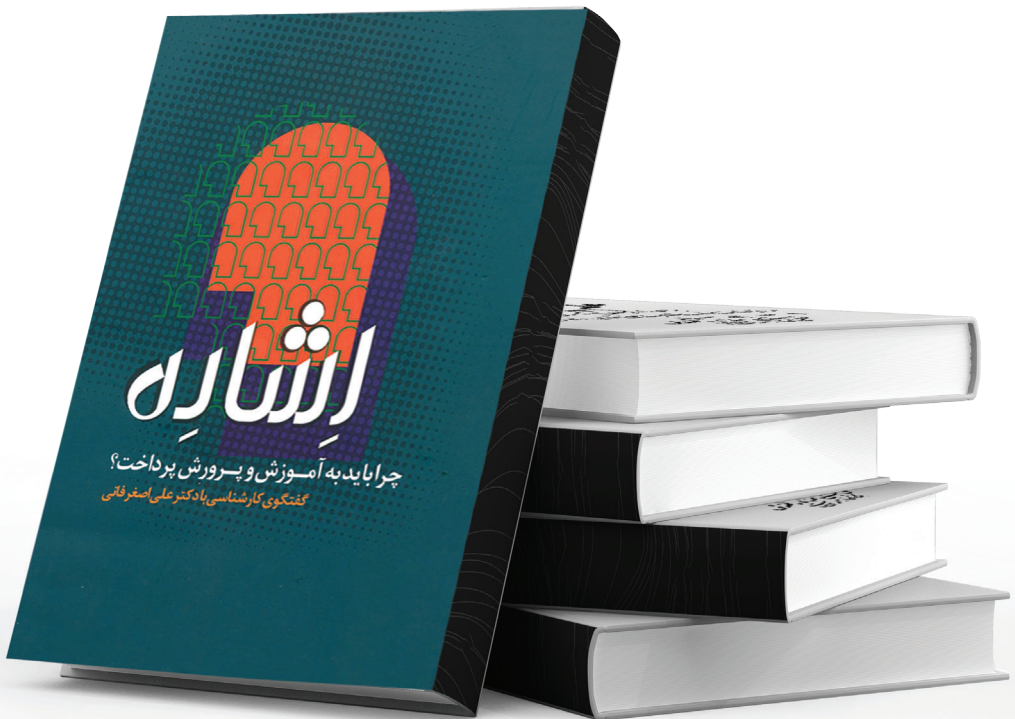
معاون آموزشی وزیر، معاون نیروی انسانی وزیر، معاون متوسطه وزیر، سرپرست وزارت و وزیر دولت یازدهم، بخشی از کارنامه تعلیم و تربیتی اوست. دکتر فانی، در حال حاضر دانشیار رشته مدیریت دانشگاه تربیت مدرس و عضو حقیقی شورای عالی آموزش و پرورش است.

* پژوهشگر حوزه تاریخ تعلیم و تربیت گیلان

کجایم چرا آموزش و پرورش؟

جلد شماره یک کتاب اشاره، به عنوان «چرا باید به آموزش و پرورش پرداخت؟» در ۲۸۰ صفحه منتشر شده است. پیشگفتار نخستین جلد این مجموعه را دکتر «نعمت‌الله فاضلی»، استاد انسان‌شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تحت عنوان «دفتری از تاریخ شفاهی آموزش و پرورش» نوشته است. در جلد اول کتاب در چهار بخش، مسائل مهم، اصلی و بنیادی آموزش و پرورش، طرح، بررسی و واکاوی شده است.

آموزش و پرورش، زیربنای توسعه، حق یا تکلیف، آموزش و پرورش به عنوان دغدغه اصلی حاکمیت، سرمایه انسانی مهم‌ترین سرمایه هر کشور، سهم آموزش و پرورش در حوزه عمومی، آموزش و پرورش به عنوان ابزار توسعه پایدار، کارکردهای آموزش و پرورش، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در آموزش و پرورش، فراجناحی بودن آموزش و پرورش و استقلال آن، فرهنگ برنامه‌ریزی چالش‌ها، مسائل و مشکلات آموزش و پرورش، بهره‌وری در آموزش و پرورش، کنکور عامل ضد تحول، مدل مفهومی مدرسه، مدارس بدون دیوار و مشکلات کارکرد مدارس و در نهایت، رویه‌ها و روش‌های آموزش و پرورش، از جمله محورهایی هستند که دکتر فانی و کارشناسان و صاحب‌نظران درباره آن به گفت‌وگو پرداخته‌اند.

کتاب آموزش و ورزشی

دکتر فاضلی در پیشگفتار خود، درباره این کتاب می‌گوید: «این کتاب و کتاب‌هایی از این نوع را نه تنها مدیران و سیاست‌گذاران نظام آموزشی، بلکه همه شهروندان مسئول و آگاه باید بخوانند. باید آن را با حساسیت بخوانیم، چون این‌گونه خواندن‌ها، پاره‌ای از آموزش و ورزشی‌های ماست که عمیق می‌تواند بر کیفیت نظام آموزشی تأثیر بگذارد».

فاضلی همچنین اضافه می‌کند: «فانی و همکارانشان، به طبع با در نظر گرفتن محدودیت‌های گفت‌وگوی شفاهی، مجال و امکان این را نداشته‌اند تا به نحو دقیق، روایتی تبارشناسانه از شکل‌گیری مسئله‌ها ارائه کنند، اما از نگاه تاریخی هم چندان غافل نبوده‌اند و تلاش کردند تا فرایند تاریخی شکل‌گیری رخدادها و تحولات در نظام آموزش و پرورش یا انقلاب را روایت کنند».

کتاب کارنامه ۱۰ وزیر زیر ذره‌بین!

جلد دوم کتاب، با عنوان «کارنامه وزرای آموزش و پرورش پس از انقلاب» در ۳۶۰ صفحه و در پنج بخش، مطالب خود را ارائه می‌کند. پیشگفتار این جلد از مجموعه اشاره را «مهندس عبدالحسین نفیسی» کارشناس و پژوهشگر اقتصاد و برنامه‌ریزی آموزشی، به نگارش درآورده است. در این جلد، نخست فرازهایی از تاریخ آموزش و پرورش پس از انقلاب اسلامی ذکر شده است و در ادامه مسائل، مشکلات و برنامه‌های دوران وزارت آقایان زنده‌یاد دکتر شکوهی، شهید رجایی، شهید دکتر باهنر، زنده‌یاد پرورش، دکتر اکرمی، دکتر محمدعلی نجفی، آقای مرتضی حاجی، محمود فرشیدی، علی احمدی و حاجی بابایی تشریح و تبیین شده است.

مقوله‌هایی چون ایجاد امور تربیتی، تغییر بنیادین و آموزش و پرورش، سیر تطور نیروی انسانی در آموزش و پرورش، تقویت تربیت معلم، توسعه مدارس غیرانتفاعی، تشکیل دفتر بهبود کیفیت، مدرسه‌محوری، شوراهای آموزش و پرورش، برنامه درسی ملی، سازمان دانش آموزی، احیای معاونت حاکمیت روحیه امنیتی در آموزش و پرورش، طرح بازنشستگی پیش از موعد، شورای عالی آموزش و پرورش، تصویب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و ساختار ۳+۳+۶، آموزش‌شکده‌های فنی و حرفه‌ای، مدارس استعدادهای درخشان و نمونه دولتی، تعطیلی پنجشنبه‌ها، مدارس قرآنی و تدوین سند راهبردی دانشگاه فرهنگیان از دیگر فرازهایی است که به تفصیل در جلد دوم کتاب اشاره به شکلی تحلیلی، به آن پرداخته شده است.

مهندس عبدالحسین نفیسی در پیشگفتار خود بر جلد دوم نوشته است: «در ارتباط با علم اقتصاد و آموزش و پرورش، شرح تجربه‌های دکتر فانی به نکات قابل تأملی اشاره دارد که می‌تواند در اصلاح فرآیندها و شیوه سازمان‌دهی و اداره اقتصادی‌تر نظام آموزش و پرورش کارساز باشد».

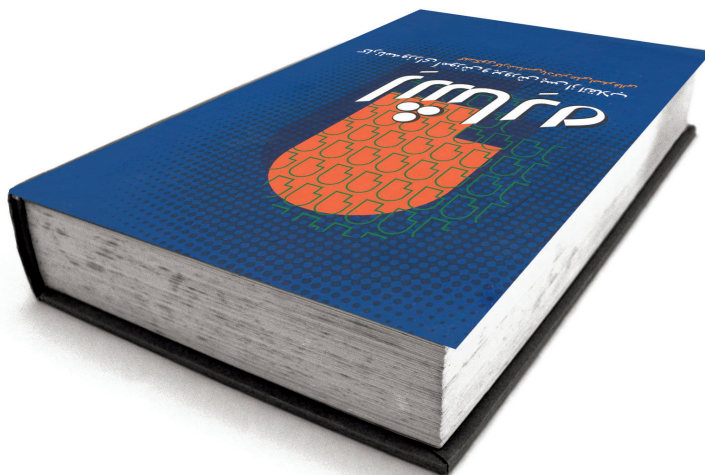
این کتاب و کتاب‌هایی از این نوع را نه تنها مدیران و سیاست‌گذاران نظام آموزشی، بلکه همه شهروندان مسئول و آگاه باید بخوانند

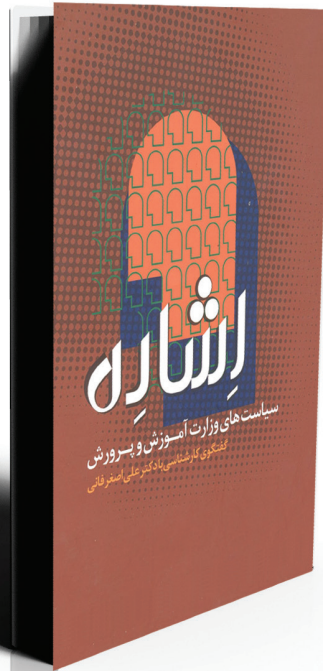
کتاب موفقیت در «خشک‌سالی بودجه‌ای»!

مهندس نفیسی تأکید می‌کند: «در تجربه طولانی‌مدت آقای فانی، توجه و تأکید بر برنامه‌ریزی جهت تربیت، جذب و سپس مدیریت نیروی انسانی در آموزش و پرورش، موارد ممتازی وجود دارد که می‌توان آثار آن را هم در تجربه مدیریت آموزشی در کردستان مشاهده کرد و هم در دوران وزارت ایشان. تمهیداتی که وی برای تربیت و جذب نیرو در نیمه اول دهه ۶۰ در کردستان به کار گرفت، نوعی برنامه‌ریزی آموزشی در گرداب بحران است و فرایند پیچیده و نسبتاً جامعی که در سه سال و چند ماه دهه ۹۰ در سطح ملی دنبال کرد، موجب شد تا در دوره‌ای که به اصطلاح ایشان با «خشک‌سالی بودجه‌ای» مقارن بوده است، همزمان با افزایش ۵۰۰ هزار نفری جمعیت دانش‌آموزی، از کارکنان رسمی و پیمانی شاغل در آموزش و پرورش، ۸۸ هزار نفر و از ساعات به‌کارگیری حق‌التدریسی‌ها در هفته، معادل ۴۰۰ هزار نفر ساعت بکاهد».

«سیاست‌های وزارت آموزش و پرورش»، به‌عنوان سومین جلد از مجموعه کتاب ۷ جلدی اشاره است. در این جلد نیز، مطالب به ترتیب در پنج بخش درباره سند تحول بنیادین، تعامل با نهادهای بین‌المللی و داخلی سیاست‌های پنج‌گانه، ساماندهی و بهسازی و توانمندسازی نیروی انسانی، توسعه مشارکت، عدم تمرکز، ارتقای مدیریت آموزشی و بودجه‌ریزی عملیاتی و در نهایت تلفیق سیاست‌ها برای کیفیت‌بخشی و عدالت آموزشی به مخاطبان ارائه شده است.

مجتبی امیری، دانشیار رشته مدیریت دانشگاه تهران، پیشگفتار جلد سوم را نوشته است. جلد سوم، در بخش تبیین و تشریح مفاهیم سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، مفهوم اجرای سند، آغاز فکر تدوین سند، زیر نظام برنامه‌دستی، چگونگی اجرای راهکارهای سند، گفتمان‌سازی سند و چالش‌های اجرای سند، واکاوی شده است.

علل توسعه‌نیافتگی

آقای امیری در پیشگفتار خود، تأکید کرده است که: «آموزش و پرورش امروز ما بیش از هر زمان دیگری نیازمند بسط و توسعه این نوع نگرش و تفکر در سطوح مدیریتی خود به‌ویژه در سطح عالی است؛ به دیگر سخن، مدیریت عوامل بیرونی یا محیطی به همان اندازه ضرورت دارد که مدیریت عوامل درون‌سازمانی که مهم‌ترین عامل نیز، نگرش‌های بازدارنده و ضد توسعه‌ای است که در مدیران عالی و دستگاه‌های اجرایی کشور وجود دارد و با غفلت از آن و پرداخت نکردن سهم خود نسبت به این نظام زیرساختی، به‌جای کمک به شکوفایی این نظام و بازگشت سرمایه‌های ارزشمند آن به خودشان، جامعه را نیز از خیرات و مبرات آن محروم می‌کنند و موجبات فقر فکری و فرهنگی و توسعه‌نیافتگی آن را فراهم می‌سازند».

گزارش همکاران

جلدهای چهارم، پنجم و ششم کتاب اشاره، گزارش همکاران دکتر فانی در دوران وزارت وی را در برمی‌گیرد. در این سه جلد معاونان و رؤسای سازمان‌های وابسته به آموزش و پرورش، تقریباً به تفصیل با دکتر فانی به گفت‌وگوی کارشناسی پرداخته و با صراحت و صداقت، عملکرد و برنامه‌های خود در دوره آقای فانی را نقد و بررسی کرده‌اند.

در جلد چهارم، معاون برنامه‌ریزی و توسعه منابع (سید محمد بطحایی)، معاون پرورشی و فرهنگی (دکتر حمیدرضا کفاش)، معاون آموزش ابتدایی (محمد دیمه ور)، معاون تربیت‌بدنی و تندرستی (دکتر مهرزاد حمیدی) و رئیس سازمان آموزش و پرورش استثنایی (دکتر مجید قدمی) مهم‌ترین و کلیدی‌ترین اقدامات و برنامه‌های حوزه کاری خود را تشریح کرده‌اند.

کتاب چرخه بی‌کیفیتی توره‌های تله تاریخی

دکتر «محمود مهرمحمدی»، استاد دانشگاه تربیت مدرس، نویسنده پیشگفتار جلد چهارم، در مطلب خود خاطرنشان می‌کند: «اگر فقر کیفیت طی ۹۰ سال گذشته استمرار داشته و به‌موازات آن، ساختار کلان نظام مدیریت آموزشی با ویژگی تمرکز افراطی همراه بوده است، باید به حکم عقل سلیم، برای خروج از چرخه بی‌کیفیتی توره‌های تله تاریخی، تمرکزگرایی را از هم گسست تا بتوان به نوآوری و خلاقیت در موفقیت‌های محلی، شانس حضور در صحنه و تصمیم‌گیری داد و قبل از آن، شایستگی‌های تربیتی مغفول، شانس بیشتری برای پرورش و ظهور یابند».

دکتر مهرمحمدی، همچنین در مطلب پیشگفتار کتاب تأکید دارد: «ما در فهم چگونگی اجرای سیاست‌های تحولی، مشکل اساسی داریم؛ یا از آنچه در پی اجرای سیاست‌های تحولی باید شاهد باشیم، فهم به‌غایت غلطی داریم و همین امر سبب در جازدن و ناشدنی جلوه کردن تحول شده است».

در جلد پنجم کتاب با مسئولان وقت، رئیس سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور؛ مدیر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان؛ سازمان مدارس غیردولتی و مشارکت‌های مردمی؛ مرکز امور بین‌الملل و مدارس خارج از کشور؛ و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ضمن گفت‌وگو و مباحثه با دکتر فانی، عملکرد، برنامه‌ها و مسائل گوناگون دوره خدمت خود را تحلیل کرده‌اند.

دکتر حیدر تورانی، استاد و پژوهشگر پژوهشگاه تعلیم و تربیت نیز، پیشگفتار جلد پنجم کتاب با اشاره را به نگارش درآورده است.

محتوای مطالب جلد ششم کتاب اشاره نیز، به ادامه گفت‌وگوها و مباحثه کارشناسی دکتر فانی با همکارانش از جمله رئیس دانشگاه فرهنگیان وقت؛ دانشگاه شهید رجایی؛ سازمان نهضت سوادآموزی؛ مرکز سنجش و پایش کیفیت آموزشی؛ مرکز ملی پرورش استعدادها درخشان؛ و دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، اختصاص یافته است. استاد احمد صافی از پیشکسوتان آموزش و پرورش و رئیس کانون بازنشتگان، بر جلد ششم «اشاره»، پیشگفتار نوشته است.

اما جلد هفتم و پایان مجموعه «اشاره»، با عنوان «بازتاب سیاست‌ها در عمل» دربرگیرنده گفت‌وگوهای کارشناسی با دکتر فانی و مدیران کل آموزش و پرورش وقت هفت استان است.

مدیران کل آموزش و پرورش استان‌های فارس؛ اصفهان؛ شهر تهران؛ خراسان رضوی؛ سمنان؛ سیستان و بلوچستان؛ و قزوین به‌طور تفصیلی مجموعه تلاش‌ها، اقدامات و برنامه‌های دوران خدمت خود در زمان وزارت دکتر فانی را برشمرده و مشکلات و تنگناهای موجود در روند کار را تشریح کرده‌اند. «سید کاظم اکرمی»، وزیر اسبق آموزش و پرورش، نوشتن پیشگفتار بر جلد هفتم کتاب «اشاره» را تقبل کرده است.

***

صداقت، صراحت
و دلسوزی،
سرمشخصه
افرادی است که
در گفت‌وگوهای
کارشناسی و بحث
و بررسی‌های
روشنگرانه و
آگاهی‌بخش هفت
جلد کتاب اشاره
حضور دارند

صداقت، صراحت و دلسوزی، سرمشخصه دکتر فانی و افرادی است که به‌عنوان وزیر، معاون وزیر، مدیر کل و صاحب‌نظر، در گفت‌وگوهای کارشناسی و بحث و بررسی‌های روشنگرانه و آگاهی‌بخش هفت جلد کتاب اشاره حضور دارند. آن‌ها با توجه به حجم هفت‌جلدی کتاب، در بیان نظرات، دیدگاه‌ها و عملکرد خود، نکته و مسئله‌ای را از قلم نینداخته‌اند و هر یک به‌تفصیل مسائل و مواردی را که طی دوره خدمت خود با آن روبه‌رو بوده‌اند، توضیح داده و واکاوی کرده‌اند ولی به نظر می‌رسد در تولید و آماده‌سازی کتاب، شتاب‌زدگی وجود داشته است و کتاب «اشاره» که در نوع خود، یک کار جدید و باارزش است، به ویرایش و پالایش دوباره و ساماندهی و نظم‌بخشی مطالب و محوربندی مشخص‌تر و روشن‌تر مسائل و موضوعات کلیدی و اساسی مطرح در آن، نیاز دارد. حتی می‌توان با بازخوانی دقیق و عمیق و حذف مطالب تکراری، حاشیه‌ای، شخصی و معمولی، تعداد جلد‌های کتاب ۲ هزار و ۲۷۱ صفحه‌ای را به نصف یا حداکثر ۴ جلد رساند. جای امیدواری است که با نوآوری و خلاقیتی که در طراحی، صفحه‌آرایی و تدوین جلد کتاب برای چاپ‌های بعدی ضروری به نظر می‌رسد، این اثر و مجموعه، خواندنی‌تر و در عرصه تاریخ شفاهی آموزش و پرورش ایران ماندگار شود.